

ارزیابی فضاهای عمومی و طرح‌های شهری قوچان منطبق با الگوی «شهر دوست‌دار کودک» (CFC)

اکبر کیانی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زابل، زابل، ایران)

akbarkiani@gmail.com

علی اسماعیل‌زاده کواکی (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه زابل، پژوهشگر گروه جغرافیا، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان

قدس رضوی، مشهد، ایران، نویسنده مسئول)

aliesmaeilzade9@gmail.com

تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۰۳/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۰/۲۳

چکیده

نابرابری‌های خدماتی-اجتماعی و مشکلات ناشی از وضعیت نامناسب شهرنشینی، ضرورت برنامه‌ریزی برای تأمین نیازهای کودکان را ایجاب می‌کند و احداث محیط شهری سازگار با روحیه کودکان، سهم مهمی در رشد اجتماعی و شخصیتی آن‌ها خواهد داشت. با توجه به اهمیت موضوع، این پژوهش به بررسی فضاهای شهری ویژه کودکان و تحلیل طرح‌های مربوط به شهر دوست‌دار کودک در شهر قوچان اختصاص دارد. هدف از آن، بررسی و ارزیابی کاربری‌های متنوع شهری با توجه به نیازهای کودکان و همچنین شناخت مهم‌ترین دلایل عدم اجرای طرح‌های شهری در این شهر است. در این پژوهش از روش توصیفی-کاربردی استفاده شده است که گردآوری اطلاعات از طریق روش مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، مشاهدات میدانی، مصاحبه و پرسش‌نامه است که تجزیه و تحلیل اطلاعات با نرم افزار SPSS است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر عدم دسترسی و استفاده کمتر کودکان از کاربری‌ها، طراحی و ساختن فضاهای شهری بدون توجه به وضعیت جسمانی کودکان (۶۶،۶۶٪) و نامناسب بودن فضاهای تفریحی و اوقات فراغت برای کودکان در شهر قوچان با (۴۰،۹۵٪) مطرح شده است، همچنین بیشتر کارشناسان (۵۲،۵٪) معتقدند که از جمله دلایل عمده اجرایی نشدن طرح‌های مربوط به کودکان، عدم شناخت مسئولان و مدیران شهری از این آیین‌نامه‌ها بوده است و گروهی دیگر (۴۷،۵٪)، کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس در پست‌های تخصصی در دستگاه‌های اجرایی را عامل مهم دیگری در این ارتباط می‌دانند.

کلیدواژه‌ها: شهر دوست‌دار کودک، کاربری‌ها، کودکان، قوچان

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسأله

کودکان به سبب شرایط سنی، جسمی و روحی ویژه، تفاوت‌های آشکاری با دیگر شهروندان داشته و نیازهای خاص خود را دارند، شهرهای امروز به دلیل آن‌که برای بزرگسالان طراحی و ساخته شده، نه تنها برای کودکان جذابیت‌های لازم را ندارد؛ بلکه برای آن‌ها خطرناک نیز هستند. کمبود فضاهای بازی و فعالیت خلاقانه برای کودک، آلودگی‌های محیطی، عدم رعایت حقوق اولیه، نبود امنیت و ایمنی، تراکم بالای ساختمانی و غیره، همه از مشکلاتی است که کودکان در شهرها با آن مواجه هستند.

اهمیت تناسب فضاهای شهری با روحیه گروه‌های مختلف استفاده کننده از این فضاها، بر کسی پوشیده نیست و در این ارتباط عوامل تشکیل دهنده اصلی شهر؛ یعنی کاربری اراضی، ترافیک و مبلمان شهری به عنوان مهم‌ترین عوامل در ارزیابی میزان تناسب و مطلوبیت فضاها محسوب می‌شوند (Morris, 1968: 10). شهری برای کودکان مناسب است که در آن بتوانند به اندازه قدرت خود، رشد یابند، جایی که در آن اعتماد به نفس خود را بسازند و به افراد فعال تبدیل شوند و به طور مستقل قادر به مدیریت امور خویش باشند.

طی یک قرن گذشته پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه بهبود کیفیت و میزان پوشش خدمات بهداشتی اولیه، کاهش میزان مرگ‌ومیر کودکان زیر پنج سال و بهبود وضعیت سلامت و تغذیه کودکان صورت گرفته است. در سال ۱۹۶۰م. حدود ۲۰ میلیون کودک پیش از رسیدن به پنج‌سالگی جان باختند. در سال ۲۰۰۶ میلادی؛ یعنی آخرین سالی که تخمین‌های مؤثقی در رابطه با آن موجود است، برای نخستین بار میزان سالانه مرگ‌ومیر کودکان زیر پنج سال در سطح جهان به کمتر از ۱۰ میلیون (۹/۷ میلیون) کاهش یافته است (یونیسف، ۲۰۰۸: ۴).

در بیشتر برنامه‌ریزی‌های شهرهای ایران، به مسایل اجتماعی شهر، به‌ویژه برای کودکان، زیاد توجهی صورت نگرفته است، با توجه به موارد بالا (تجربیات جهانی و وضعیت موجود شهر قوچان) و مسایل و مشکلاتی همچون فقدان محیط‌ها و فضاهای مناسب و مطلوب، نزدیکی مدارس ابتدایی به خیابان‌های اصلی، ضرورت برنامه‌ریزی و ارائه پیشنهادی راهبردی و کارکردی درباره وضعیت آینده شهر قوچان از نظر مناسب‌سازی فضاهای عمومی برای کودکان، ضروری به نظر می‌رسد.

تغییر در نوع زندگی و پیشرفت تکنولوژی، به‌ویژه در شهرهای بزرگ، زندگی کودکان را تغییر داده و آن‌ها را از تجربه‌های روزانه در دنیای طبیعی جدا کرده است. تغییر در طراحی خانه‌ها، بازارها، محله‌ها، خیابان‌ها، ورود تلویزیون، کامپیوتر و تکنولوژی که فرصت‌های خالی کودکان را به جای بیرون از خانه بودن می‌گیرند، اوقات فراغت آن‌ها را به طور فزاینده‌ای سرشار از لحظات از-قبل تعیین شده و نظارت‌شده، کرده‌اند که این عوامل بیش از پیش زندگی آن‌ها را محدود می‌کند (فرهنگ، حسینی، باقری و عظمتی، ۱۳۸۶: ۳۷) کودکان عامل پیوند نسل‌های گذشته و آینده در هر جامعه محسوب می‌شوند. دوران کودکی بهترین زمینه را برای تعالی شخصیتی، تربیتی، میل بیشتر به زندگی جمعی و اجتماعی شدن انسان مهیا می‌سازد. توجه به محیطی مناسب برای رشد کودک و آشنایی با نیازها و سرشت فطری او که در دوران کودکی به آن نیازمند است، زمینه رشد درست شخصیتی و تربیتی او را به عنوان نسل سالم فردا، فراهم می‌کند (شیعه، ۱۳۸۵: ۷). فضاهایی را باید برای کودکان شکل داد که بتوانند با احساسات و ویژگی‌های دنیای کودکی خود، در آن زندگی کرده و با آسودگی خاطر رفت‌وآمد کنند (O'Brien, Rustin, Greenfield, 1997: 1-9). یکی از موارد مهم، در عرصه‌های زندگی شهری، ایجاد فضاهای

مناسب برای کودکان است (توسلی، ۱۳۶۹: ۱۸۰). کودکان در فضاهای شهری با افراد مختلف، اعم از هم‌سن و سال‌ها و آدم‌های مختلفی که از نظر سطح فرهنگی و اجتماعی گوناگون‌اند، ارتباط برقرار می‌کنند. در این‌گونه فضاها، کودکان در صورتی که به شیوه هدایت‌شده و درست نظارت نشوند، محدودیتی برای آموزش آن‌چه که در این فضاها می‌گذرد، ندارند. چنین فضاهایی به عنوان زبان گویای شهر محسوب شده و مهم‌ترین عامل ارتباط شهر با تمام اقشار است (صدوقیان‌زاده، ۱۳۷۵: ۷۷). بنابراین، امنیت فضاهای شهری به منظور رفت‌وآمد کودکان، بسیار مهم و قابل توجه است.

ایجاد محیط‌های شهری که از جامعه کودکان حمایت کند، مستلزم بررسی و مطالعه دامنه گسترده‌ای از موضوع-ها در سطوح مختلف محلی، ملی و جهانی است (Morris, 1968: 10).

طبق مسأله پژوهش و با استناد به اهمیت و ضرورت موضوع، هدف تحقیق حاضر، بررسی و ارزیابی کاربری-های متنوع شهری با توجه به نیازهای کودکان و منطبق بر الگوی شهر دوست‌دار کودک و در نهایت شناخت مهم-ترین دلایل عدم اجرای طرح‌های شهری مربوط به کودکان در شهر قوچان، است.

تحقیق حاضر، به ارزیابی فضاهای عمومی شهر قوچان، از نظر تناسب با روحیه کودکان، اختصاص دارد و سؤال مطرح‌شده در آن، به شرح ذیل است:

❖ آیا مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی-کردن آیین‌نامه‌ها، استانداردها و شاخص‌های شهر دوست‌دار کودک، از نظر مناسب‌سازی فضاهای عمومی برای کودکان در شهر قوچان وجود دارند؟

با توجه به مسأله مطرح‌شده در این تحقیق و شرایط موجود در شهر قوچان، فرضیه تحقیق به این صورت بیان می‌شود:

❖ مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی‌کردن آیین‌نامه‌ها، استانداردها و شاخص‌های شهر دوست‌دار کودک، از لحاظ مناسب‌سازی فضاهای عمومی برای کودکان در شهر قوچان وجود ندارند.

۲.۱. پیشینه و مبانی نظری تحقیق

شیعه (۱۳۸۵) برای اولین بار در ایران، به طور ویژه در زمینه مناسب‌سازی فضاهای شهری برای کودکان، کتابی تحت عنوان «آماده‌سازی شهر برای کودکان (نمونه موردی: تهران)» تألیف کرده است که ضمن بررسی شیوه برخورد با کودکان، به نیازهای آن‌ها به عنوان اصلی‌ترین گروه‌های اجتماعی شهر و این‌که شهرها چگونه باید نیازهای کودکان را تأمین کنند و کودکان از شهرها چه انتظاراتی دارند، اشاره می‌کند.

آقا لطفی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «مناسب‌سازی محیط برای خلاقیت کودکان»، نقش محیط در پرورش خلاقیت کودکان و عوامل محیطی مؤثر بر آن را تبیین و بررسی کرده است. وی با دقت در زندگی روزانه کودک، درک او از محیط را بازنمایی می‌کند، سپس با نگاهی جامع، محیط‌های مرتبط با کودک را مورد کنکاش قرار داده و در نهایت راهکارهایی هرچند ساده، برای مناسب‌سازی فضاهای زندگی کودک، ارائه می‌دهد.

فرهنگ، حسینی، باقری و عظمتی (۱۳۸۶) مقاله‌ای به نام «نقش فضاهای باز محله‌ها در رشد و خلاقیت کودکان» نوشته‌اند که در این نوشتار، نقش فضاهای باز در رشد فیزیکی و خلاقیت کودکان و نوجوانان تبیین شده و بخشی از قابلیت فضاهای عمومی و بوستان‌های محلی معرفی شده است.

هوشمند، رحیم‌زاده، شکوهی‌تبار (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «سیمای شهری کودک» به تحلیل و بررسی نحوه ارتباط کودک و درک و تجربه او از محیط اطرافش پرداخته است.

گانه کوچان است، محله یعقوب آباد، محله فرهنگیان دو از ناحیه پنج انتخاب شده که کمترین جمعیت را دارا بوده و از بین سه ناحیه دیگر که به تقریب، جمعیتی برابر داشتند، از ناحیه سه، منطقه سه انتخاب شد تا از نظر جمعیتی نوعی توازن برقرار شده باشد. نظرخواهی و نمونه‌گیری به صورت تصادفی از افراد ساکن در محله‌های مورد مطالعه انجام شده است که بر اساس جامعه آماری این مناطق، جامعه نمونه ۲۱۰ نفر است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش، استفاده از پرسش‌نامه است. در تنظیم پرسش‌نامه از طیف لیکرت ۵ (گزینه‌ای) استفاده شده است و شاخص‌های مورد سنجش در قالب سؤالات منعکس شده‌اند. جهت برآورد حجم جامعه، پس از آزمون اولیه پرسش‌نامه مقدماتی تعداد ۳۰ نمونه بین جامعه آماری توزیع و انحراف معیار آن محاسبه شده است (معادل ۰٫۶۴ درصد) و اعتبار سؤالات مورد تأیید قرار گرفته است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. همچنین جهت تحلیل و بررسی میزان صحت سؤالات پرسش‌نامه و سنجش سطح مناسبت ابزار تحلیل، با استفاده از روش تحلیل قابلیت اطمینان، ضرایب آلفای تمامی سؤالات محاسبه شده است. بر اساس محاسبات صورت گرفته، ضرایب آلفای تمامی سؤالات پرسش‌نامه بزرگ‌تر از ۰٫۸ به دست آمده است که نشان‌دهنده روایی بودن و اعتبار بالای پرسش‌های طرح شده است.

همچنین پرسش‌نامه‌ای با هدف شناخت میزان وجود مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی کردن طرح‌های مربوط به فضاهای شهری ویژه کودکان و شهر دوست‌دار کودک و تأثیرگذارترین عامل در اجرا شدن این طرح‌ها، در سطوح مختلف طراحی شد. از مجموع چهل برگ پرسش‌نامه، هر سازمان ده برگ آن را در بین کارشناسان آگاه نسبت به امر مناسب‌سازی فضاهای شهری ویژه

آزموده (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای با عنوان «کودک و جایگاه مؤثر او در طراحی شهری»، ویژگی‌های فضاهای شهری متناسب با روحیات و نیازهای کودکان را بر شمرده و این مسأله را مطرح می‌کند که می‌توان فضاهایی طراحی کرد که انتظارات کودکان را برآورده سازد.

کمیسیون کودکان و نوجوانان ولز در سال ۲۰۰۹م. کتابی با عنوان «یک راه عملی خوب برای ایجاد محیط‌های دوست‌دار کودک» منتشر کرده که در آن چارچوب شاخص‌های شهر دوست‌دار کودک را معرفی می‌کند و روش‌های عملی مشارکت کودکان و نوجوانان در امور شهری را بر می‌شمارد.

پتل و بورا^۱ در سال ۱۹۹۸م. در مقاله‌ای با عنوان «ایجاد شهرهای امن برای کودکان و مادران» شهرهای توسعه‌نیافته را از نظر امنیت برای کودکان و مادران، بررسی کرده است.

جنی، بگری، بال و سالمون^۲ در سال ۲۰۰۵، پژوهشی تحت عنوان «معمولاً کودکان در چه جایی بازی می‌کنند؟» در ملبورن استرالیا، انجام داده‌اند، نتایج این مطالعه کیفی نشان می‌دهد که ۵۳٪ از کودکان، تمایل دارند در محیط خانه، ۲۴٪ در فضاهای باز و محیط طبیعی، ۱۷٪ در تفریح‌گاه‌ها و ۶٪ در خیابان‌ها، بازی کنند.

۲. روش‌شناسی تحقیق

۱.۲. روش تحقیق

برای بررسی و ارزیابی میزان مناسب بودن فضاهای شهری مناسب کودکان، سه محل، یعقوب‌آباد، منطقه سه و محله فرهنگیان دو، انتخاب شدند. مناطق مورد نظر به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای- مکانی و بر اساس جمعیت نواحی مورد نظر انتخاب شده‌اند؛ به این ترتیب که از ناحیه یک که دارای بیشترین جمعیت در بین نواحی پنج-

1 - Sheela Patel, and Sundar Burra.

2 - Veitch, J, Bagley, S, Ball, K, Salmon, J.

یونیسف، طراحی جامعه دوست‌دار کودک و تصمیم‌گیری کلی را گسترش می‌دهد (McAllister, 2008: 2).

مفهوم شهر دوست‌دار کودک، به طور کلی این است که دولت‌مردان چگونه این شهرها را بر اساس علایق بچه‌ها اداره می‌کنند و نیز به شهرهایی گفته می‌شود که در آن، حقوق اساسی بچه‌ها مثل سلامت، حمل‌ونقل، حمایت، آموزش و فرهنگ رعایت می‌شود. بر این اساس بچه‌ها به عنوان شهروندانی تعریف شده‌اند که حقوقی دارند و حق دارند نظرات خود را ابراز کنند. یک شهر دوست‌دار کودک تنها یک شهر خوب برای بچه‌ها نیست؛ بلکه شهری است که به وسیلهٔ کودکان ساخته می‌شود (Riggio, 2002: 46).

مبحث مربوط به شهر دوست‌دار کودک بیشتر، برگرفته از دیدگاه‌های متخصصانی همچون کلارنس اشتاین و نظریهٔ واحدهای خودیار کلارنس پری است، در این دیدگاه، مطرح شده که شکل واحد همسایگی بهتر است به نحوی باشد که یک کودک بیش از یک‌دوم مایل فاصله از واحد مسکونی خود تا مدرسه را به صورت پیاده طی نکند (توماس، ۱۳۸۲: ۱۷۸). همچنین با توجه به دیدگاه ربرت زمر، محدودیت‌هایی که از طریق قوانین معماری و شهرسازی بر فرد تحمیل می‌شود، انسان را تضعیف می‌کند و مانع از رشد وی می‌شود، این دیدگاه به مشارکت شهروندان در شکل‌دادن به شهر را توصیه می‌کند. این گروه مسألهٔ سرانه‌ها و معیارهای مناسب در زندگی (کاربری اراضی) را مطرح می‌کنند (زیاری، ۱۳۸۱: ۱۶).

بر اساس گزارش یونسکو در کشور ایتالیا اولین برنامه-ریزی عملیاتی دولتی در سال ۱۹۹۷م. دربارهٔ کودکان و نوجوانان صورت گرفت و از مهم‌ترین اهداف این طرح:

- ایجاد نگاهی جدید و نو دربارهٔ کودک، که به نقش شهروندی او تأکید کرده است و در راستای ارتقای کیفیت محیط زندگی نسل جدید می‌کوشد.

کودکان توزیع کردند، این سازمان‌ها عبارت‌اند از: شهرداری قوچان، مرکز بهداشت و درمان، آموزش و -پرورش (مربیان مهدکودک‌ها) و بهزیستی قوچان.

در جدول زیر تعداد پرسش‌نامه‌های توزیعی، بر اساس جمعیت هر ناحیه محاسبه و سپس به طور تصادفی در سطح هر یک از محله‌های مورد مطالعه، توزیع شده است.

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)} \quad (1)$$

حجم نمونه $n =$

افراد جامعه آماری $N =$

احتمال کارابودن $p=0.7$

احتمال عدم کارابودن $q=0.3$

$t = 1.96$ استیودنت در سطح ۹۵٪ اطمینان

$d=0.06$ دقت مورد نظر برای نمونه‌گیری

$$n = 63684 \frac{63684 \times 0.7 \times 0.3 \times 1.96^2}{(63684 - 1) \times 0.06^2 + 0.7 \times 0.3 \times (1.96)^2} = 210$$

جدول ۱- تعداد پرسش‌نامه‌های توزیع شده در سطح

محله‌های مورد مطالعه

مآخذ، سالنامه آماری شهرستان قوچان، ۱۳۸۶

تعداد پرسش‌نامه	تعداد جمعیت	نام ناحیه
۹۰	۲۷۵۰۰	محله یعقوب‌آباد از ناحیه یک
۷۸	۲۳۷۰۰	منطقه سه از ناحیه سه
۴۲	۱۲۴۸۴	فرهنگیان دو از ناحیه پنج
۲۱۰	۶۳۶۸۴	جمع کل

۲.۲. مبانی نظری تحقیق

موضوع‌های اصلی که در ایجاد و حفظ جامعهٔ دوست‌دار کودک حیاتی هستند، عبارت‌اند از: امنیت، فضای سبز، دسترسی و هماهنگی. فواید طراحی جامعهٔ دوست‌دار کودک از ارتقای شیوه‌های زندگی سالم‌تر و بهبود کیفیت تعاملات اجتماعی گرفته تا توسعهٔ پایدار درازمدت فضاهای طبیعی طبقه‌بندی می‌شوند. برنامهٔ شهرهای دوست‌دار کودک

مشارکت کودکان و خانواده‌ها، از جمله مهم‌ترین مشکلات کودکان، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- امکانات نامناسب رفت‌وآمد ویژه کودکان.
- طراحی و ساختن فضاهای شهری بدون توجه وضعیت جسمانی کودکان.
- نامناسب بودن فضاهای سبز.
- عدم وجود خط‌کشی‌های عابر پیاده.

در جدول زیر مهم‌ترین دلایل عدم دسترسی کودکان به فضاهای شهری آورده شده است.

جدول ۲- عوامل مؤثر بر استفاده کمتر کودکان از کاربری‌ها - درصد

مأخذ: نتایج یافته‌ها

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	بازه‌ها برای مقایسه متغیرها
۲۶,۶۶	۳۰	۲۲,۳۸	۱۲,۳۸	۸,۵۷	امکانات نامناسب رفت‌وآمد ویژه کودکان
۱۱,۹۰	۱۷,۶۱	۳۷,۱۴	۲۰	۱۳,۳۳	نامناسب بودن اماکن آموزشی
۴۶,۶۶	۲۱,۹۰	۱۶,۶۶	۸,۰۹	۶,۶۶	طراحی فضاها بدون توجه به وضعیت جسمانی کودکان
۱۵,۷۱	۱۹,۰۴	۳۱,۴۲	۲۰	۱۳,۸۰	نامناسب بودن فضاهای سبز
۱۹,۰۴	۲۴,۷۶	۲۵,۲۳	۱۸,۵۷	۱۲,۳۸	نامناسب بودن فضاهای ورزشی
۴۰,۹۵	۲۰,۹۵	۱۴,۲۸	۱۲,۳۸	۱۱,۴۲	نامناسب بودن فضاهای تفریحی و اوقات فراغت

اطلاعات مندرج در جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر عدم دسترسی و استفاده کمتر کودکان از کاربری‌ها، طراحی و ساختن فضاهای شهری بدون توجه وضعیت جسمانی کودکان با (۴۶,۶۶٪) بوده است.

مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند که فضاهای شهری ایجاد شده، بدون توجه به وضعیت جسمانی کودکان بوده و این مهم از نگاه آن‌ها عمده‌ترین دلیل عدم دسترسی کودکان به فضاهای متنوع شهری بوده است. در مرحله بعد نامناسب بودن فضاهای

• ایجاد نگاهی نو در بخش خدمات اجتماعی، ایجاد فضاهای شهری منعطف و منطبق بر خواست‌ها و نیازهای کودکان.

• تعریف نقش تازه، برای دولت محلی به‌ویژه برای ظرفیت‌سازی کودکان، تسهیل فرآیند مشارکت با کودکان و اجتماع (UNICEF, 2005: 13).

۳.۲. قلمرو تحقیق

شهرستان قوچان در ۱۳۰ کیلومتری شهر مشهد واقع شده است. طبق آخرین سرشماری رسمی که در سال ۱۳۸۵ صورت گرفت، جمعیت آن ۱۸۶۰۲۲ نفر که شامل ۹۲۷۶۱ نفر مرد و ۹۳۲۶۱ نفر زن بوده و از این آمار، تعداد ۱۰۴۰۲۰ نفر در شهر قوچان و ۸۲۰۰۲ نفر در نواحی روستایی ساکن هستند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶).

۳. یافته‌های پژوهش

۳.۱. ارزیابی وضعیت کاربری اراضی محله‌های

بررسی شده از دیدگاه خانواده‌ها

بررسی موانع موجود در قابلیت دسترسی به اماکن عمومی، طراحان و برنامه‌ریزان شهری را در جستجوی علل و عوامل ایجاد آن یاری کرده و از بروز چنین مشکلاتی در طرح‌های آتی جلوگیری می‌کند. کودکان باید بتوانند برای استفاده از اماکن موجود در فضاهای شهری (مراکز تفریحی، پارک‌ها، مراکز آموزشی و غیره) همانند دیگر شهروندان، از این مراکز استفاده کنند. بنابراین، باید بدون این‌که موانع معماری، سد راه آن‌ها شوند امکان حضور و تردد آسان و ایمن برای آن‌ها فراهم آید. یکی از کاربری‌های مهم و اساسی، که کودکان در محیط‌های شهری با آن بیشترین ارتباط را دارند، پارک‌ها هستند؛ بنابراین باید شرایطی در نظر گرفته شود که کودکان در امنیت کامل، در پارک‌ها و پیاده‌روهای نزدیک خانه خود، بازی کنند و در واقع در محیطی ایمن، با برقراری ارتباط با هم‌سالان خود، اجتماعی شوند. با مطالعات میدانی و

اشکالی می‌بیند که برای او جذابیت دارند. متأسفانه تاکنون علی-رغم مصوبات گوناگون سازمان ملل در زمینه حقوق بشر در دستگاه‌های داخلی ایران، توجه چندانی به مقوله شهر دوست‌دار کودک نشده است.

در این قسمت دلایل اجرانشدن طرح‌های مربوط به کودکان را از دیدگاه‌های کارشناسان مطرح می‌کنیم. در شهر قوچان در زمینه مناسب‌سازی فضاهای شهر برای کودکان اقدام‌های شایسته‌ای صورت نگرفته است. با توجه به مطالعات انجام‌شده، می‌توان عمده دلایل این مهم را موارد زیر دانست:

- نبود قوانین و ضوابط اجرایی.
 - عدم اطلاع و شناخت مسئولان از آیین‌نامه‌های مربوط به شهرهای دوست‌دار کودک.
 - عدم نظارت دقیق بر حسن اجرای قوانین از سوی دستگاه‌های ناظر.
 - در اولویت‌نبودن این‌گونه طرح‌ها.
- در جدول زیر، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر عدم اجرای طرح‌های مربوط به شهر دوست‌دار کودک از دیدگاه کارشناسان و مسئولان بر اساس اولویت بیان شده است.

جدول ۳- عوامل مؤثر در عدم اجرای طرح‌های شهری برای کودکان در قوچان از دیدگاه کارشناسان

مأخذ: نتایج یافته‌ها

درصد فراوانی					بازه‌ها برای مقایسه متغیرها
خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۲۷/۵٪	۳۵٪	۲۲/۵٪	۱۰٪	۵٪	عدم وجود مکانیزم‌های اجرایی جهت عملیاتی‌کردن طرح‌های شهری
۵٪	۱۲/۵٪	۱۰٪	۲۰٪	۵۲/۵٪	مسئولان و مدیران شهری شناختی از این آیین‌نامه‌ها ندارند
۱۷/۵٪	۲۲/۵٪	۲۷/۵٪	۲۰٪	۱۲/۵٪	فقدان منابع مالی کافی و منابع اجرایی
۱۰٪	۱۲/۵٪	۱۷/۵٪	۲۷/۵٪	۳۲/۵٪	تمایل کم ارگان‌های مرتبط نسبت به اجرایی‌کردن این طرح‌ها
۷/۵٪	۱۰٪	۲۰٪	۲۰٪	۴۲/۵٪	عدم وجود ارگان‌های نظارتی ویژه اجرایی‌شدن قوانین
۱۰٪	۱۰٪	۱۷/۵٪	۲۵٪	۳۷/۵٪	این‌گونه طرح‌ها در اولویت نیستند
۱۰٪	۱۲/۵٪	۱۷/۵٪	۳۰٪	۲۵٪	عدم هماهنگی بین سازمان‌ها
۵٪	۷/۵٪	۱۲/۵٪	۲۷/۵٪	۴۷/۵٪	کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس
۱۲/۵٪	۱۰٪	۲۰٪	۳۲/۵٪	۲۵٪	عدم وجود ارگان‌های اجرایی ویژه قوانین مصوب
۲۰٪	۲۲/۵٪	۱۵٪	۲۲/۵٪	۲۰٪	عدم هم‌خوانی طرح‌ها و قوانین موجود با شرایط فعلی قوچان

تفریحی و اوقات فراغت برای کودکان در شهر قوچان با (۴۰,۹۵٪) بیان شده که در این شهر از نظر فضاهای تفریحی مانند سینما، هیچ نوع امکاناتی وجود ندارد و با توجه به وضعیت اقلیمی و آب‌وهوایی که قوچان دارد، حدود ۵ الی ۶ ماه از سال به دلیل سردی هوا پارک‌ها و فضاهای باز و تفریحی، کارکرد خود را از دست می‌دهند و مورد استفاده خانواده‌ها و کودکان قرار نمی‌گیرد، به همین دلیل کودکان مجبورند پس از تعطیلی مدرسه‌ها، بقیه وقت خود را در منزل بگذرانند.

۲.۳. تحلیلی بر طرح‌های شهری ویژه کودکان

پرداختن به مسایل مرتبط با شهر و کودکان و نوجوانان به عنوان مؤلفه‌های اصلی پایداری است. ما معتقدیم که توجه طراحان شهری، معماران و برنامه‌ریزان به نسل کودک و نوجوان و خلق فضاهای عمومی قابل بهره‌برداری برای آن‌ها در کنار خانواده‌های خود، به پویایی حیات اجتماعی هر جامعه کمک می‌کند.

متأسفانه، در شهرهای ما ایمنی و تفریحی برای کودکان وجود ندارد؛ اما در کشورهای پیشرفته دنیا، بچه‌های ۵ تا ۱۲ ساله عکس و مبلمان شهری ویژه خودشان را دارند. برای نمونه بچه‌های با قد ۱۰۰ سانتی‌متر، وقتی در شهر عبور می‌کنند

با توجه به اطلاعات و مندرجات ارائه شده در جدول بالا می-توان به این نتیجه رسید که (۵۲,۵٪) از کارشناسان معتقدند: از جمله دلایل مهم اجرانشدن طرح‌های مربوط به کودکان، نخست عدم شناخت مسئولان و مدیران شهری از این آیین‌نامه‌ها و در مرحله بعد کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس در پست‌های تخصصی و اجرایی مربوط در دستگاه‌های اجرایی (۴۷,۵٪) بوده است، طی مصاحبه‌ای که با کارشناسان امر داشتیم، همه خواهان استخدام و به‌کارگیری نیروهای متخصص و تحصیل کرده در زمینه کودکان در دستگاه‌های اجرایی بودند. همچنین گزینه عدم وجود ارگان‌های نظارتی ویژه اجرایی شدن قوانین و مقررات کودکان در روند طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌ها دلیل عمده دیگری بود که (۴۲,۵٪) از کارشناسان، معتقد به آن بودند.

بر اساس نتایج حاصل از پرسش‌نامه‌ها، کم‌تأثیرترین فاکتور در این زمینه از نظر کارشناسان گزینه عدم وجود مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی کردن طرح‌های مربوط به فضاهای شهری برای کودکان با (۵٪) بوده است. دلیل دیگری که تأثیر کمتری در اجرایی نشدن این طرح‌ها داشته فقدان منابع مالی کافی و منابع اجرایی (۱۲,۵٪) بوده که کارشناسان باور داشتند این مشکل را نمی‌شود در موضوع، تأثیرگذار دانست؛ بنابراین، با توجه به نتایج کسب شده از پرسش‌نامه به این نتیجه می‌رسیم که مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی کردن طرح‌های مربوط به

فضاهای عمومی ویژه کودکان همان‌طور که در جدول شماره (۳) آورده شده است در شهر قوچان وجود دارد؛ اما این مکانیزم‌ها به دلایلی که در جدول آمده به اجرا در نمی‌آیند.

بررسی میزان همبستگی بین داده‌های حاصل از پرسش‌نامه

جدول شماره سه همبستگی بین متغیرهای مورد سنجش نشان می‌دهد که بین نامناسب بودن فضاهای شهری متناسب با شاخص‌های شهر دوستدار کودک در قوچان و عدم هماهنگی بین سازمان‌ها، رابطه معناداری وجود دارد. این رابطه در ضریب همبستگی قوی ۰/۷۶۶ و در سطح معناداری ۰/۰۱ است و نشان-دهنده این است که یکی از مهم‌ترین دلایل عدم اجرای آیین‌نامه‌های ویژه شهر دوستدار کودک در قوچان، عدم هماهنگی بین سازمان‌های مربوط در این شهر بوده است.

از نتایج دیگر جدول شماره (۳) این است که، بین نامناسب بودن فضاهای شهری متناسب با شاخص‌های شهر دوستدار کودک و فقدان منابع مالی و اجرایی رابطه معناداری وجود دارد و این رابطه در ضریب همبستگی ۰/۶۶۸ و در سطح معناداری ۰/۰۱ است. این رابطه نشان‌دهنده این است که عدم وجود منابع مالی کافی، دلیل مهمی برای نامناسب بودن فضاهای شهری برای کودکان در قوچان بوده است.

جدول ۴- تعیین همبستگی بین فضاهای شهری و متغیرهای مورد بررسی

مأخذ: نتایج یافته‌ها

ردیف	متغیر وابسته	متغیر مستقل	ضریب همبستگی	سطح معناداری
۱	نامناسب بودن فضاهای شهری	عدم هماهنگی بین سازمان‌ها	۰/۷۶۶ ***	۰/۰۱
۲	نامناسب بودن فضاهای شهری	فقدان منابع مالی و اجرایی کافی	۰/۶۶۸ ***	۰/۰۱
۳	نامناسب بودن فضاهای شهری	در اولویت نبودن طرح‌های ویژه کودکان	۰/۴۵۱ ***	۰/۰۱
۴	نامناسب بودن فضاهای شهری	کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس	۰/۳۷۷ ***	۰/۰۱
۵	نامناسب بودن فضاهای شهری	عدم وجود ارگان‌های نظارتی ویژه اجرایی شدن قوانین و مقررات کودکان در روند طرح‌ها و برنامه‌ریزی	۰/۵۳۹ ***	۰/۰۱
۶	نامناسب بودن فضاهای شهری	عدم همخوانی طرح‌ها و قوانین موجود با شرایط فعلی شهر قوچان	۰/۶۴۳ ***	۰/۰۱
۷	نامناسب بودن فضاهای شهری	مسئولین و مدیران شهری شناختی از این آیین‌نامه‌ها ندارند	۰/۳۵۸ ***	۰/۰۱

اجرائی لازم جهت عملیاتی کردن آیین‌نامه‌ها، استانداردها و معیارهای شهر دوست‌دار کودک، برای کودکان در شهر قوچان وجود دارد، ولی این مکانیزم‌ها به دلایلی از جمله عدم شناخت مسئولان و مدیران شهری از این آیین‌نامه‌ها با میانگین حداکثر (۴,۴۳٪) و کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس با (۴,۴۲٪) و نیز عوامل عدم وجود ارگان‌های نظارتی ویژه اجرایی شدن قوانین و مقررات کودکان در روند طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، در اولویت نبودن این گونه طرح‌ها در سازمان‌های مربوط، عدم هماهنگی بین سازمان‌ها، عدم اراده اجرایی در میان سازمان‌ها و عدم وجود ارگان‌های اجرایی ویژه قوانین مصوب شهر دوست‌دار کودک، موجب شده‌اند تا این طرح‌ها به مرحله اجرا نرسند. لازم به ذکر است که این تحلیل‌ها با استفاده از آزمون t به دست آمده‌اند. مواردی که موجب شده است تا مکانیزم‌های اجرایی به طرز صحیحی صورت نپذیرد، در جدول شماره (۵) آمده است.

سطح همبستگی به دست آمده، بین دو متغیر نامناسب بودن فضاهای شهری و کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس رابطه معناداری در سطح ۰/۰۱ و در ضریب همبستگی ۰/۳۷۷، را نشان می‌دهد و گویای این مطلب است که کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس، دلیل مهمی در عدم اجرای استانداردهای ویژه کودکان بوده و در نتیجه باعث نامناسب بودن فضاهای شهری برای آن‌ها شده است. جدول شماره (۴) همبستگی بین دیگر متغیرها را نشان می‌دهد.

در ارتباط با فرضیه این پژوهش، پرسش نامه‌ای طراحی و با مشارکت مسئولان و کارشناسان امر مورد بررسی قرار گرفت. آزمون این فرضیه با استفاده از آزمون t صورت پذیرفت، بدین شکل که با تجزیه و تحلیل داده‌ها به وسیله آزمون t با درجه آزادی $df=39$ مقدار t در سطح $\alpha=0/05$ (ضریب اطمینان ۹۵٪) برابر با ۱۲/۷۹ به دست آمد. از آن جایی که t محاسباتی (۱۲/۷۹) بزرگ‌تر از t جدول (t جدول برابر با ۱/۶ بوده است) است؛ بنابراین فرضیه فوق رد می‌شود. می‌توان این مهم را این گونه تفسیر کرد که مکانیزم‌های

جدول ۵- تجزیه و تحلیل آزمون T

مأخذ: نتایج یافته‌ها

متغیر	T محاسباتی	Df (درجه آزادی)	اختلاف میانگین	ضریب اطمینان در سطح ۹۵٪	
				حداقل	حداکثر
عدم وجود مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی کردن طرح‌های مربوط به فضاهای شهری برای کودکان.	۱۲/۷۹	۳۹	۲/۳۰	۱/۹۲	۲/۶۶
مسئولین و مدیران شهری شناختی از این آیین‌نامه‌ها ندارند	۲۰/۰۲	۳۹	۴/۰۲	۳/۶۱	۴/۴۳
فقدان منابع مالی کافی و اجرایی.	۱۴/۱۵	۳۹	۲/۸۷	۲/۴۶	۳/۲۸
تمایل کم ارگان‌های مرتبط نسبت به اجرای این طرح‌ها.	۱۷/۱۵	۳۹	۳/۵۷	۳/۱۵	۳/۹۹
عدم وجود ارگان‌های نظارتی ویژه اجرایی شدن قوانین و مقررات کودکان در روند طرح‌ها و برنامه‌ریزی.	۱۸/۴۱	۳۹	۳/۸۰	۳/۳۸	۴/۲۱
این گونه طرح‌ها در اولویت نیستند.	۱۷/۴۱	۳۹	۳/۷۰	۳/۲۷	۴/۱۲
عدم هماهنگی بین سازمان‌ها.	۱۵/۳۵	۳۹	۳/۳۷	۲/۹۳	۳/۸۱
کمبود نیروی انسانی متخصص و کارشناس.	۲۱/۷۸	۳۹	۴/۰۵	۳/۹۷	۴/۴۲
عدم وجود ارگان‌های اجرایی ویژه قوانین مصوب شهر دوست‌دار کودک.	۱۶/۶۴	۳۹	۳/۴۷	۳/۰۵	۳/۸۹
عدم هم‌خوانی طرح‌ها و قوانین موجود با شرایط فعلی شهر قوچان.	۱۳/۰۸	۳۹	۳	۳/۲	۳/۴۶

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به نتایج نهایی پژوهش راهکارها و پیشنهادها ذیل ارائه می‌شود:

- ایجاد فضاهای بازی و پارک محله در منطقه سه.
- مجهز کردن بوستان‌های محله فرهنگیان دو به امکانات بازی و سرگرمی متناسب با کودکان.
- اجراشدن قوانین و مقررات طرح‌های مصوب شهر دوست‌دار کودک.
- ایجاد مراکز آموزش قوانین و مقررات ترافیک در سطح مدارس و مراکز عمومی.
- ایجاد چراغ راهنما در نزدیکی مدارس ابتدایی به‌ویژه در محله یعقوب‌آباد و فرهنگیان دو.
- به دلیل سرمای شدید هوا و زیادبودن تعداد روزهای یخبندان در قوچان، ایجاد مکان‌های سرپوشیده برای بازی و سرگرمی در طی ماه‌های سرد سال.
- درک بیشتر کارشناسان از دوران کودکی و فراهم آوردن امکانات مناسب برای این دوره.
- قراردادن حفاظ امنیتی در لبه رودخانه اترک، برای حفظ سلامتی کودکان.
- هماهنگی بیشتر نهادهای مرتبط با کودکان در سطح شهر قوچان.

کاربری اراضی شهری مناسب و کارآمد، نه تنها می‌تواند موجب ارتقای کیفیت محیط شهری شود؛ بلکه می‌تواند تأثیر مطلوبی بر بلوغ اجتماعی و تکامل شخصیتی کودکان داشته باشد. کودکان به عنوان شهروندان جامعه، دارای حق و حقوقی هستند که باید به آن‌ها توجه شود، از جمله این موارد می‌توان، موضوع طراحی و مناسب‌سازی فضاهای شهری برای این قشر اشاره کرد. اهمیت میزان مناسب‌بودن فضاهای شهری برای گروه‌های مختلف استفاده‌کننده از این فضاها، بر کسی پوشیده نیست و در این ارتباط عوامل تشکیل‌دهنده اصلی شهر؛ یعنی کاربری اراضی، ترافیک و مبلمان شهری، به عنوان مهم‌ترین عوامل در ارزیابی میزان مناسب‌بودن و مطلوبیت فضاها محسوب می‌شوند. نتایج نهایی این پژوهش، نشان می‌دهد که محدوده‌های مورد مطالعه این تحقیق، که هر کدام یک قسمت از شهر قوچان را در بر می‌گرفتند، از نظر دارا بودن زیرساخت‌ها و مکانیزم‌های اجرایی لازم برای مناسب‌سازی شهر برای کودکان، از وضعیت مناسبی برخوردارند و امکان تبدیل شدن این فضاها متناسب با کودکان وجود دارند؛ ولی این مکانیزم‌ها به دلایلی که بیان شد، اجرا نشده‌اند.

کتاب‌نامه

۱. آزموده، م. (۱۳۸۹). کودک و جایگاه مؤثر او در طراحی شهری. مجموعه مقالات همایش ملی منظر شهری. تهران: پژوهشکده فرهنگ و هنر جهاد دانشگاهی. ص ۲.
۲. آقا لطفی، آ. (۱۳۸۷). مناسب‌سازی محیط برای خلاقیت کودکان. مجموعه مقالات کنفرانس خلاقیت‌شناسی. آبان ماه. تهران: پژوهشکده علوم خلاقیت‌شناسی. صص ۱-۱۲.
۳. اسماعیل‌زاده کواکی، ع. (۱۳۹۰). بررسی و تحلیل شاخص‌های شهر دوست‌دار کودک. مطالعه موردی: قوچان. (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد). دانشگاه زابل. زابل. ایران.
۴. توسلی، م. و بنیادی، ن. (۱۳۶۹). طراحی فضاهای شهری. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری.
۵. شاکری، ر. (۱۳۸۱). اترک‌نامه تاریخ جامع قوچان، تهران: امیرکبیر.

۶. شیعه، ا. (۱۳۸۵). *آماده‌سازی شهر برای کودکان تهران*. تهران: نشر شهر.
۷. صدوقیان‌زاده، م. (۱۳۷۵). بلند مرتبه‌سازی و فضای شهری. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری. تهران: وزارت کشور. نشریه شماره ۵۹. ص ۷۷.
۸. فرهنگ، م؛ حسینی، ب؛ باقری، م و عظمتی، ح. (۱۳۸۶). نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان. *مجله باغ نظر*. شماره هشتم. سال چهارم. پاییز و زمستان. ص ۳۷.
۹. هوشمند، س، رحیم‌زاده، ج. و شکوهی‌تبار، ح (۱۳۸۹). *سیمای شهر کودک*. مجموعه مقالات همایش ملی منظر شهری، ۷۸ و ۹ آذر ماه. تهران: پژوهشکده فرهنگ و هنر جهاد دانشگاهی. صص ۱-۱۰.
۱۰. یونیسف. (۱۳۸۰). *وضعیت کودکان جهان ۲۰۰۱*. ترجمه حسن پویان و محمد شهاب شمس. تهران صندوق کودکان سازمان ملل متحد- یونیسف.
۱۱. یونیسف. (۲۰۰۸). *وضعیت کودکان جهان در سال ۲۰۰۸*. تهران: صندوق کودکان سازمان ملل متحد.
12. Catherine, M. (2008). Child Friendly Cities and Land Use Planning. Implications for Children's Health. *Journal Environments*, 35(3), 20.
13. Morris, R. (1968). *Urban sociology*. London: Allen & Unwin.
14. NSW Commission for Children and Young People. (2009). *Built 4 Kids': A Good Practice Guide to Creating Child-Friendly*. June 2009. Retrieved from <http://trove.nla.gov.au/version/45746427>.
15. O'Brien, M., Rustin, M., & Greenfield, J. (1999). *Childhood, Urban Space and Citizen Child Sensitive Urban Regeneration*. Economic and Social Research Council. London: University of North London.
16. Patel, Sh. (1998). Making Cities Safe for Women and Children. *Society for Promotion of Area Resource Centers (SPARC)* pp. 1-22.
17. Riggio, E. (2002). Child Friendly Cities. Good governance in the best interests of the child. *Environment Urbanization*, 14(2), 29-40.
18. UNICEF. (2001). *State of the World's Children 2001*. Translated by H. Poyan and et al. the United Nations Children's Fund - UNICEF, Tehran.
19. UNICEF. (2008). *State of the World's Children 2008*. United Nations Children's Fund - Tehran, Iran.
20. UNICEF RC. (2005). *Child Friendly Cities, A Progress Report on the CFC Initiative in Bam, IRAN*, UNICEF Resource. www.unicef.org/Iran
21. Veitch, J., Sarah, B., Kylie, B., & Jo, S. (2006). Where Do Children Usually Play? A qualitative study of parents. Perceptions of influences on children's active free-play. *Health & Place*, 12(4), 383-393.